

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Іван Карпенко-Карий

САВА ЧАЛИЙ

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Іван Карпенко-Карий

Сава Чалий

«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»

Карпенко-Карий І.

Сава Чалий / І. Карпенко-Карий — «Мультимедийное
издательство Стрельбицкого», — (ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ)

«Сава Чалий» Івана Карпенка-Карого – історична п'єса, в якій постає образ козацького сотника***. До відомих творів автора належать «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Безталанна», «Бондарівна», «Бурлака», «Наймичка», «Житейське море», «Суєта». Іван Карпенко-Карий – український драматург, майстер соціально-психологічної та сатиричної драми.

© Карпенко-Карий І.
© Мультимедийное издательство
Стрельбицкого

Содержание

ДІЯ ПЕРША	6
ЯВА І	7
ЯВА ІІ	9
ЯВА ІІІ	11
ЯВА ІV	12
ЯВА V	13
ЯВА VI	14
Кінець ознайомительного фрагмента.	16

Іван Карпенко-Карий

САВА ЧАЛИЙ

Трагедія в 5 діях і 7 картинах

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Потоцький – коронний гетьман.

Шмигельський – шляхта.

Жезницький – шляхта.

Яворський – шляхта.

Качинська – шляхта.

Кася – її дочка, шляхта.

Зося Курчинська – потім жона Чалого.

Сава Чалий.

Гнат Голий – його побратим.

1-й, 2-й, 3-й запорожці.

Медвідь – спершу селяне, потім гайдамаки.

Грива – спершу селяне, потім гайдамаки.

1-й, 2-й, 3-й чоловіки.

Гайдамака.

1-а, 2-а баби.

Нянька біля дитини Чалого.

Кульбаба – гайдамаки.

Кравчина – гайдамаки.

Яків – гайдамаки.

Молочай – гайдамаки.

Микита – гайдамаки.

[*Потан* – козачок].

ДІЯ ПЕРША

Середина пустки. Лави. Стіл на трьох ногах. Піч наполовину розвалена.
На стіні висить жидівський халат. На сцені нема нікого.

ЯВА І

Медвідь і Грива, входять.

Грива (з косою напорець в руках. З дверей). А хто тут є, озовися!

Медвідь. Нема ще нікого, рано!

Грива. А тут безпечно справді.

Медвідь. Еге! Ніхто з сіпак дворових не загляне; а на селі то так скрізь і зорять, щоб не збиралися на раду.

Грива. Сюди ніхто і носа не наверне! Одно – далеко від двора, та ще й в яру глибокім, а друге – пустка, то побоятся, щоб часом, бува, не здивав тут їх Сава Чалий.

Медвідь. Пани тут всі навколо тільки Сави Чалого бояться, а наш брат їх ні краплі не страшить, так вже привикли всіх вважать за бидло! А ти ж куди прямуюєш?

Грива. У ліс до Сави.

Медвідь. Він буде тут сьогодні. Обіщав прийти на раду.

Грива. От і гаразд. А Сава митець!

Медвідь. Запорожець, та й запорожець, бра, не кожний з ним зрівняється. Він вчений сильно: учився, кажуть, в Києві у братстві. Його й на Січі поважають, там і батько його старий в повазі був.

Грива. Вигодував Чалий сина Саву козакам на славу.

Медвідь. Кошовим хотіли Саву обібрать, так щось не теє... Старшина, знать, проти нього.

Грива. Кажуть, Сава не згоджується з тим, що завелось тепер на Січі. Він хоче людей і віру боронить, а старшина більше тягне за панів.

Медвідь. Так от він і кинув Січ! Побратавсь з Гнатом Голим, і скрізь по Україні панів лякають вдвох.

Грива. Удвох? Ото сказав! Удвох нікого не злякаєш. У них ватага є велика, та все такі завзятці, що й чорт їм сам не брат!

Медвідь. Якби таких побільше, то легше б нам жилось... Глянь!

Грива. А що ти тут побачив?

Медвідь. Тільки лапцардак зостався.

Грива. Жидівський?!

Медвідь. Еге... У цій корчмі жид-орандар сидів немилосердний. Тільки хто писне, бувало, проти нього, зараз у двір; а у дворі за жидом тягнуть, як за братом, бо він всі переправи, всі попаси держав і мито брав... Обдирав людей на панську і свою користь. Дознався про це Сава і пристращав орандаря. Орандар сторожею корчму обставив і ще гірше почав грабувати. Тоді Гнат Голий сторожу розігнав і всіх порізав.

Грива. І це давно було?

Медвідь. Та на тім тижні.

Грива. Диво, що нових жидів-орандарів і досі тут нема.

Медвідь. Боятся.

Грива. Ніщо їх не лякає, коли поживу чують! Не встиг кров засохнуть тим, що вчора вбито, дивися – вже нові орандарі в корчмі сидять.

Медвідь. Вірні панські слуги.

Грива. А людські п'явки.

Медвідь. Якби не орандарі, з панами легше б було жити.

Грива. Якби не пани, то й орандарів би не було.

Медвідь. І то правда. І скажи на милость: ну, будем казати, пан, хоч він і католик, так хрест же в нас один; а жид – невіра... Чому ж не з нами, а з жидами пани живуть так, як брати? І звідкіля воно це взялося? Невже так споконвіку?

Грива. Ні. Дід мій сто двадцять літ прожив на світі, так він казав, що між людом і панами була братерська згода, і всім тоді жилося, як в раю.

Медвідь. А з чого ж сталося усе?

Грива. Як зачепили попи їх нашу віру, а пани їм стали потурать, так прогнівили бога – і пішло, і пішло! Так от звідкіль та ненависть іде; а тепер вже до живого допекло! Чуєш?.. Гупотить?! (*Бере косу в руки.*)

Медвідь. Це, певно, наші. (*Прислухається.*) А як сіпаки, панські козаки примітили, то заберуть отут, як тих курей на сідалі.

Грива (*трясе косою*). Я не здамся.

Медвідь (*показує кінець палиці, на котрій спис*). Та й в мене є; але що ж ми зробим проти сили?

Надворі голос: «Гей, а хто тут є – озовися?»

Другий голос: «Певно, ще нема нікого, а може, й не прийдуть, побояться!»

Наші!

Грива. Ще не вчені. І якого бісового батька гомонять. Що за необачний народ – тільки зібрались вкупу, так і гвалт.

Медвідь. Заходьте в хату, не кричіть!

ЯВА II

Ті ж і багато людей.

Медвідь. Та тут і половини ще нема громади.

Гаврило. Так змовились: щоб не примітив двір, не всім збиратися на раду.

Медвідь. І це діло.

Гаврило. А хто ж оце чужий між нами?

Грива. Чужий я тільки на обличчя, а біда у нас одна. Тікаю з слободи у ліс.

Гаврило. Щасливий, що не піймали; а в нас з собаками вишукують і ловлять всіх утікачів. Здається, й не в тюрмі, а скрізь сторожа панська чатує.

Медвідь. Іди, Микито, надвір і стань лиш ти на варті. Тільки чатуй добре.

Микита. Очі витріщу, як сова, а вуха наставляю, як лисиця. (*Вийшов.*)

Медвідь. Ну що ж, пани-браття, чи будем панщину робить, чи будемо тікати?

Гаврило. Куди ж його втечеш від панських козаків?

Медвідь. Сава обіщав від погоні оборонять.

І-й чоловік. А де ж Сава? Коли б від нього раду нам почуть!

Медвідь. Сьогодні буде тут. Казав, що в двір загляне, бо хліба і пшона в них обмаль, а брать з людей харчі його товариш Гнат не хоче.

Гаврило. То підождем Саву.

Медвідь. А поки Сава прийде, треба нам обміркувать. Не один же чоловік, а ціла, мовляв, громада. Треба, щоб змовитись, щоб думка була одна у всіх, а то як прийде Сава, то в нас тоді почнеться суперечка.

Всі. Так, так!

Гаврило. Треба погодитись.

Медвідь. І знайте всі, що три дні тому назад, ото як ми чиншу платить не захотіли, лист пішов до Канева, що ми бунтуєм! То глядіть, що сам Потоцький наскочить на село з волохами своїми і шкуру спустить з нас.

Гаврило. Трикляте життя! З кожним днем росте і чинш, і панщина, й податки – несила нам їх одбувать.

І-й чоловік. Нас заманили всіх на слободи, і як селились тут, то обіщали нам, що по два злоти в рік чиншу ми будемо платить у панську казну на вічність, а тепер...

Гаврило. Помалу, помалу набавляли, та вже дійшло до нікуди.

Медвідь. Звідкіль ти візьмеш заплатити у панську казну від кожного тягла сорок шість злотих і шістдесят вісім грошей?

І-й чоловік. Та ще й десятину дай: від пасіки, виходить, очкового, дві курки, двадцять яєць, двадцять пасом прядива.

Грива. А осип жита та вівса; чи, може, у вас того нема?

Медвідь. Є. А подорожчина? Всього й не злічиш, бо кожний день вигадують нове: то шарварки, то заорки, то оборки, закоски, обкоски, зажинки, загірки, огребки...

Грива. А у нас ще не в зачет скільки: садить капусту, мочить льон, готовить його до пряжі, полоть просо, пшеницю, давать по черзі варту і на тік, і в двір, і в корчму!

Медвідь. Так, як і у нас! Скрізь однаково.

Всі. Хоч здихай!

І-й чоловік. Або тікай, або здихай, або роби щодня на панську казну.

Медвідь. А оце вчора загадали нову панщину.

Гаврило. Яку? Я ще не чув!

Медвідь. Один день за березову кору, один день за рижики, один день за опеньки, і ще – це вже прямо на сміх – один день панщини за ті квітки біленькі, круглі, як горох, що напровесні ростуть у лісі.

Грива. За просеренки б то?

Медвідь. Може, ще й за просеренки загадають, а то квіточки такі пахучі весняні, забув, як їх називали, либонь, конвалія, чи що?

Грива. Пахучі, кажеш?

Медвідь. Еге, такі біленькі.

Грива. Ага! Щоб і квіток не нюхали даремно. Ну, в нас до цього ще не додумались.

Медвідь. Додумаються! Один у другого повчаються! Я певен, що ще за сонце і за місяць будемо панщину робить, бо вони ж світять даремно тільки панам.

Всі сміються.

Гаврило. От і розсмішив нас Медвідь.

1-й чоловік. Що ж його робить?

Всі. Тікати!

Гаврило. Куди?

Грива. Тікають люде звідсіль: одні до гайдамаків пристають, другі шукають нових слобід.

1-й чоловік. Та йти самому в ліс не штука, а от як жінку, діток безпомічних покинуть тут, – на них же упаде і помста, й кара.

Гаврило. Нема кому дати всім пораду добру.

Медвідь. Так от же Сава обіщав усіх нас вивести звідсіль.

Всі. Так будемо тікати!

ЯВА ІІІ

Ті ж і Микита, вбіга.

Микита. Від лісу йде великий гомін, багато десь людей зібралось. Брязк такий, неначе військо.

Грива. Може, це Чалий зібравсь обчистить панські комори.

Медвідь. Ану лиш, цитьте! (*Прислухається біля вікна.*)

Тиша.

Медвідь. Еге, чуто вже клекіт. Коли йдуть гучно, гомонять, то це не гайдамаки, а, певне, панське військо! Треба нам вийти звідсіля, бо як прийде охота освітити шлях, то корчму цю зараз запалять. Перше я вийду. Сидіть тихо. Та слухать: що звелю – робить всім миттю! (*Вийшов.*)

ЯВА IV

Ті ж, без Медведя.

Грива. З Медведя добрий був би ватажок.

І-й чоловік. Еге.

Гаврило. Як скаже що, то зараз і послухаєш.

Грива. Добре слухаєм: звелів же сидіть тихо, а ми гомонимо.

Мовчать. Тиша який час. Хтось кашлянув.

Грива. Не кашляй!

Легкий сміх.

ЯВА V

Ті ж і Медвідь.

Медвідь. Корчму минули. Та не мине нас, братці, лиха година! Це Потоцький з волохами своїми прийшов провчити нас за те, що ми не хочемо платити чинш.

Всі. От і діждали.

1-й чоловік. Пропаші ми!

Гаврило. Закатує.

Микита. Я піду назирці за ними, коли що трапиться – дам звістку, а ви тут Саву дожидайте!

ЯВА VI

Ті ж і Сава Чалий, одягнений по-запорозькому, а з ним дві баби, одягнені бідно, замучені. Медвідь. І ждати не прийшлося.

Всі (один одному тихо). Сава, Сава, Сава!

Сава. Я, пани-браття!

Микита вийшов.

Сава. Чи поховалися сюди, як від шуліки горобці, а чи на раду всі зібрались?

Медвідь. Зібралися на раду, пане отамане, а тим часом і шуліка в село прилетіла.

Чалий. Сюди прилетіла, а звідсіля, може, не полетить. Тепер там, біля двору, мій побратим Гнат Голий з десятком добрих молодців Потоцького чатує, а завтра вже пошмалим крила.

Медвідь. Коли б же то!.. А це що за молодичі?

Чалий. Не знаю. Я тільки що зустрів їх, ховались тут, в яру, і вспів дознатись тільки, що в Лебедин з Немирова тікають. Ну, розкажіть, що робиться в Немирові у вас?

І-а молодича. Ох, лебедики, бодай і не казати, нема у нас в Немирові ні права, ні суда, нема кому і пожалітись: до пана вельможного, до самого гетьмана Потоцького не можна доступитись, а шляхта урядова, особливо пан Жезніцький, робить те, що сам захоче. Не буду вже розказувати за других, а скажу тільки про себе: сина мого, єдиничку, Гаврила Гуску, – це таке прізвище у нас, – пан Жезніцький повісив.

Всі. Ирод!

Чалий. Що ж син твій зробив лихого, що так покарано його?

І-а молодича. Він швець, син мій Гаврило, швець, лебедик. Гарний швець, швець на весь Немирів; такого шевця нема ніде... Вже як пошиє кому чоботи, то і скидаючи, і взуваючи дякують. Еге. А пан Жезніцький признав його за гайдамаку! «Ти, – каже, – чоботи шиєш гайдамакам!» Чи він же знає, кому шиє? Чи ксьондз, мої лебедики, чи гайдамака, чи пан, чи свинар, йому усе одно – шиє! Побий мене бог, шиє, і гарно шиє: чи свинар, чи пан – шиє однаково!

Чалий. Та як же так, ні з сього, ні з того – гайдамака?!

І-а молодича. Ні, лебедик, ні, мій голубчику, – і з сього, і з того! Правду кажу, як перед богом, – і з сього, і з того! Пан Жезніцький звелів пошити собі чоботи, хороші чоботи, козлові. І пошив мій син йому чоботи, настоящі козлові, хоч би й гетьманові, такі гарні. І запросив мій син п'ять золотих за ті чоботи – козел і весь набір панів, а тільки дратва та ще підкови, гвозді і шитво – і за все п'ять золотих. А пан Жезніцький розгнівався, каже: «Ти за честь повинен мати, що мені чоботи пошив, а ти п'ять золотих, гайдамако, правиш? У тюрму його!» Було б уже віддати йому ті чоботи, а Гаврило розгнівався, чобіт не дав і в тюрму йти не захотів. Прислали козаків і взяли його. Я вже і чоботи носила панові Жезніцькому, і оддавала так, без грошей. Не взяв. І Гаврила повісив.

(Плаче.)

Медвідь. Так от яке життя...

Чалий. І на очах у гетьмана самого. Куди ж ви йдете?

І-а молодича. Тікаємо у Лебединський монастир.

Чалий. Ви, мабуть, сестри?

2-а молодича. Одна біда людей една! Я, мій соколику, перекупка. Торгувала в Немирові-таки, вибачайте, яйцями, курми, молоко продавала і тим сама жила і шестеро дітей годувала, бо чоловік давно подався десь в світі, то я одним одна зосталась. І так собі торгую, і так собі бідую, і так собі діток годую!.. Що ж би ви думали, мої соколики? Той самий пан Жезніцький та ще Яворський-пан беруть та й беруть у мене в борг: і яйця, і всяку живність, вибачайте, а грошей не дають... Вони попривикали так: жиди дають їм все дурничкою. Так же жиди мають і від них користь: чи поскаржиться там на християнина, чи кого одурить, то за

нього заступляться. А за що ж я їх буду дурно годувать? Я в казну чинш платю. І почала я з них гроші править і при инчих панах, і так, де зустріну... Так пан Жезніцький велів мені, щоб я з своєї батьківської хати вибиралась. Твій чоловік, каже, гайдамака, і його хата піде в казну. Я не хотіла, сперечалася... Тоді пан Жезніцький витяг мене і дітей з хати, а хату запалив, і вона згоріла. От я й залилася з торбами. Троє дітей померло, старшенькі пішли у найми, а я з кумою іду у Лебедин, – може, хоч помремо спокійно.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.